



לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת צו, תשע"ו
מספר 1163

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על הדבש ועל העוקץ

פינחס חליוה

קרבן המנחה וכלליו מתוארים בפרשתנו ובפרשת "ויקרא". המנחה עשויה מסולת, והקרבתה נעשית בשני שלבים. בשלב הראשון הכוהן מקריב קומץ ממנה על המזבח, ובשלב השני הנותר ממנה נאפה מצות שאותן אוכלים בני אהרון בחצר אוהל מועד:

וְזֹאת תֹּרַת הַמִּנְחָה... וְהַקֵּטִיר הַמִּזְבֵּחַ רִיחַ נִיחַח אֲזַכְּרֶתָהּ לָהּ. וְהַנּוֹתֵרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אֶהְרֹן וּבָנָיו מִצֹּת תֹּאכַל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֶהְלֵמוֹעֵד יֹאכְלוּהָ (ויק' ו: ט-ז).

מלבד האיסור לאפות אותה חמץ המופיע בפרשתנו, מופיע בפרשת "ויקרא" האיסור להקריב עם החמץ דבש: "כִּלְיֵהַמִּנְחָה אֲשֶׁר תִּקְרִיבוּ לַה' לֹא תַעֲשֶׂה חֶמֶץ כִּי כָל־שֶׂאֵר וְכָל־דָּבֶשׁ לֹא־תִקְטְרוּ מִמֶּנּוּ אֲשֶׁה לָהּ" (שם ב: יא). בהקשר זה למדו חז"ל מהפסוק: "אֲרָץ חֹטָה וְשֹׁעֲרָה וְגִפְנֵן וְתֵאֵנָה וְרִמּוֹן אֲרָץ־זֵית שֶׁמֶן וְדָבֶשׁ" (דב' ח: ח), שאין הכוונה לדבש דבורים, אלא דבש תמרים ודבש פירות בכלל.

לשני האיסורים הללו קיים יוצא מן הכלל בחג השבועות, שבו הותרה הקרבת חמץ ודבש. היוצא מן הכלל הראשון הוא ההיתר להקריב חמץ: "מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאוּ לָחֶם תְּנוּפָה שְׁתִּים שְׁנֵי עֶשְׂרִים סֶלֶת תִּהְיֶינָה חֶמֶץ תִּאֲפִינָה בַּפּוּרִים לָה'" (ויק' כג: טו-יז). אמנם ההיתר להקריב דבש אינו מופיע כשלעצמו כמו החמץ, אך הוא כרוך בהבאת הביכורים מראשית פרי האדמה בחג השבועות:

וְהָיָה כִּי־תָבִיא אֶל־הָאָרֶץ... וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כְּלִיפֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמְתָּ בַסֵּנֶא וְהִלַּכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ (דב' כו: א-ב).

רש"י מסביר את שני ההיתרים החריגים הללו בחג השבועות: "שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור, שנאמר (ויק' כג: יז) "חֶמֶץ תִּאֲפִינָה", ובכורים מן הדבש, כמו בכורי תאנים ותמרים.¹

נשאלת השאלה מדוע אסרה התורה הקרבת חמץ ודבש בכל ימות השנה והתירה אותם בחג השבועות? זאת ועוד, אברבנאל שואל, מדוע התורה מדגישה איסור הקרבת חמץ או דבש? הרי היא אינה מדגישה את האיסור של הקרבת בעלי חיים אסורים!

הרמב"ם תולה את האיסור להקריב חמץ ודבש ברצון התורה להרחיק את עם ישראל מעבודה זרה, כי מנהג עובדי עכו"ם היה שהיו מקריבים בכל מנחתם שאור, והיו מערבים דבש בכל קרבנותיהם, בעוד שמלח לא הוזכר בקרבנותיהם. התורה, כדרכה, מרחיקה את ישראל מכל צורה של עבודה זרה, והיא פעלה במקרה זה, כמו במקרים אחרים, נגד פולחן הדומה למקובל בפולחן האלילי. לפיכך היא אסרה שאור ודבש וחייבה מלח בכל הקרבנות. דוגמה נוספת לשיטה חינוכית זו הוא האיסור להציב מצבה שהייתה מקובלת על האבות, ונאסרה בהמשך כי הייתה אהובה על עובדי הכוכבים, כמו שכתוב: "אֲשֶׁר שָׂנֵא ה' אֱלֹהֶיךָ" (דב' טז: כב).²

כאשר הרמב"ן דן בסוגיה זו בפרשתנו, הוא מקבל את הסבריו של הרמב"ם, ומוסיף את רעיון הגאווה שמסמל החמץ, שמשום כך אין מקומו עם הקרבנות המסמלים כניעה וענווה. אך בפרשת המועדים הרמב"ן

* ד"ר פינחס חליוה הוא מנכ"ל-מייסד של המכללה האקדמית אשקלון.

¹ רש"י לויקרא ב: יב.

² הרמב"ם מו"נ ג, מו. ספרי שופטים קמו; הרמב"ן ורבנו בחיי לויקרא ב: יא.

מציג הסבר מפורט אחר לאיסור החמץ, ולפיו איסור זה קשור לסמליות של החמץ המרמז למידת הדין. מידה זו מנוגדת למידת הרחמים שאותה מסמלים הקרבנות. המילה "חמץ" מתארת דבר שנגזל ממנו טעמו או השתנתה מהותו הטבעית, כמו שחומץ יין איבד את טעמו הטבעי כיוון ונעשה חומץ. הפסוקים: "אֶל-לֶחֶם פֶּלֶטְנִי מִיַּד רָשָׁע מִפֶּה מְעֹל וְחֹמֶץ" (תה' עא:ד), וכן "כִּי יִתְחַמֵּץ לֶבְבִי וְכָלִיתִי אֶשְׁתּוֹנָן" (שם עג:כא) משמעם שגם האדם הכועס מאבד את מהותו (טעמו).

הקרבנות צריכים לבוא רק מן הטבע ולא ממוצר טבעי שהשתנה טעמו. החרגי שנקבע בחג השבועות נובע ממהותו של הקרבן בחג זה, שהרי מדובר בקרבן תודה:

והנה בחג השבועות שהוא יום מתן תורה יביא הקרבן בדין תודה, כי הוא יום העצרת, והמשכיל יבין. וזה סוד מה שאמרו רבותינו, כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל לעולם וכו', כי בו מצה וחמץ, כענין בעולם הבא.³

הרמב"ן מבסס את הסברו על דברי חז"ל, שלעתיד לבוא כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל לעולם (ויקרא רבה ט, ז), והנימוק נעוץ בשילובם של החמץ והמצה בקרבן התודה המסמל את העולם הבא, כמו שמתן תורה, שהוא מהות חג השבועות, מדמה את העולם הבא.

אברבנאל סבור שהאיסור להקריב חמץ נובע מרצונה של התורה להרחיק את האדם מהתאוה ומהחמס כי השאור/חמץ מסמל את יצר הרע, והדבש רומז לתענוגות העולם שרוב בני אדם נמשכים אחריהם. לפיכך נאמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא, כי יצר הרע משחית ומכרית את הנפש ממעמדה הטבעי.⁴

התייחסות מפורטת לסוגיה זו נמצאת בדברי רש"ר הירש. החמץ והדבש נקראים "קרבן ראשית" - שתי הלחם שמביאים למקדש בשבועות יחד עם הביכורים מפירות הארץ. את שתי הלחם מביאים מחיטה חדשה, ורק לאחר מכן מותר להקריב ולאכול מהתבואה החדשה.¹ הביכורים באים משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, וכוללים דבש תמרים ופירות האילן. "דבש" אסור בהקרבה על המזבח כאישה ריח ניחוח, והוא מונף עם התבואה החדשה. רק לאחר מכן מחלקים את פירות הביכורים (הדבש) לכוהנים (מנחות סא ע"א).

לדעת רש"ר הירש, הקשר בין הדבש לבין השאור כרוך בסמליות שמייצגים חומרים אלה. המצה, שהיא לחם שלא החמץ, מסמלת לא רק את יצר הרע אלא גם מצב של היעדר עצמאות מדינית. עתותיהם של ישראל לא היו בידם במצרים, והם לא יכלו לקבוע אפילו את הזמן הנחוץ לתפוחה של הלחם. המצה מסמלת עבדות, כי עם ישראל לא היה אדון לזמנו שלו, ואכילת מצה בפסח משמשת זיכרון לתקופה שעם ישראל לא שלט בזמן, כי היה עבד ללא עצמאות מדינית. זיכרון תקופת העבדות מעלה על נס החירות את העובדה שעם ישראל בארצו, בעל עצמאות מדינית ושולט בחייו ובזמנו. השמחה בחג הפסח היא משום שעם ישראל זכה לחירות ולעצמאות הודות לחסדיו של ד' עם עמו. לפיכך, כאשר מקריבים קרבנות במקדש יש להקריב מצה ולא חמץ, כי את העבדות צריך להקריב. את העבדות לאדם המרנו בעבדות לד' ולכן זכינו בחירות. בשבועות – חג מתן תורה באים למקדש עם שתי הלחם והביכורים, דהיינו עם הדבש ועם החמץ, כדי לבטא את החירות והעצמאות המדינית שהשגנו בזכות מצוות התורה. בנוסף, ביום מתן תורה באים כל ישראל לחגוג עם חמץ ודבש, ואין חשש מסמליותם של חומרים אלה, כי התורה שניתנה ביום זה היא הערובה להתרחקות מיצר הרע ותענוגות החיים. ביום זה, החמץ הוא לחם העצמאות, והדבש הוא הפרי שהבשיל בעץ התורה שהיא עץ החיים. דבש פירות האילן הוא סמל לקניין הארץ, והחמץ הוא סמל לעצמאות, ושניהם ניתנו לעם ישראל בזכות התורה.

הכלי יקר עומד על העובדה שמורכבות חייו של האדם מחייבת שימוש בשני החומרים הללו, וכמה שהם מייצגים. ללא יצר הרע (החמץ) לא יתקיים העולם, כי ללא הרדיפה אחר תענוגות העולם אדם לא יישא אישה ולא יביא ילדים לעולם. פיתוחו של העולם והקדמה בו מונעים על-פי תכתיבי יצר הרע:

כי אם לא ישתמש בצרכיו ההכרחיים המכונים בדבש, ימות ולא יחיה ולא יהיו איבריו חזקים אף בריאים להטריח במצוות ה', ואלמלא היצר הרע לא היה האדם נושא אשה ולא בונה בית ונמצא העולם חרב. ושני אלו קודמים בזמן אל עסק התורה והמצוות כי אם לא יאכל תחילה קמח, אין תורה.²

יחד עם זאת, הצו להקריב דבש וחמץ הוא ראשית ההקרבה, ולא הקרבה שהיא ריח ניחוח כמו כל קרבן. העובדה ששני חומרים אלה משמשים ראשית הקרבה ולא הקרבה ממש, נעוצה במהות הקרבתם – הם אינם

³ רמב"ן לויקרא כג: יז.

⁴ אברבנאל לשמות יב: טו; ספר החינוך מצוה קיז.

¹ רש"ר הירש ויקרא ב: יא – יב.

² כלי יקר ויקרא ב: יא – יב.

קרבנות במובן המלא, אלא ראשית הקרבה, כי אין בהם שלימות מצד עצמם שתעניק להם מעמד של קרבן שלם. כוחם ומעמדם נובע מהיותם התחלה שמובילה לשלימות נפש האדם. צבירת הון, פיתוחה של החברה והולדת ילדים הם שלבים בפיתוחו של האדם, ואינם מהות מצד עצמם. התורה אינה מעוניינת באדם שלא טעם את טעם החיים – לא נשא אישה, לא עבד ולא חווה את שאר צורכי האדם. טיפוס מסתגר או מסתגף אינו הטיפוס המאמין שיכול לממש את מטרות התורה.³ אם אין יצר הרע אין צורך בצווים נגדו ואין הצדקה למתן שכר לאדם, ולכן ההקרבה של הדבש והחמץ בחג מתן תורה מותרת, כי התורה היא תבלין ליצר הרע. המתח הזה מצוי בתשתית קיומו של האדם אבל התורה חותרת לנווט את האדם במימיו הסוערים של עולמו. כך ביטא זאת ר' אלכסנדר לואי סיום התפילה: "רבוץ העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב? שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות. יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם, ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם" (ברכות יז ע"א).

לסיכום, השאור והדבש מסמלים את היצר שבתשתית קיומנו, והתורה מספקת את מכשירי הניווט להתמודד עם מתח זה. חומרים אלה לא יעלו על נס במקום תפילה וסליחה מדי יום ביומו, אך ביום מתן תורה אין חשש מהשפעתם, כי מולם ניצב התבלין המרפא – התורה.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

³ ביקורתו של אריסטו על אפלטון בעניין שלמות האדם החכם נובעת מתפיסתו של אריסטו שרק שילוב של חכמה תיאורטית ופרקטיקה במציאות, על כל מערומיה, היא ערובה לחכמה שלמה.